

מאן אלהים דייך — והאי "ופלגו" — לשון "נתן פלילים" (שמות כח) — הדין ושפטו ציניהם. אי הכי — דפלגו דקרא לשון משפט נינהו, אימא קיפא: מי יתפלל לו, מי ישפטנו בשביל המקום, וכי אין שלומן הנהה למקום ליפרע זימנו? הכי קאמר — הכי נמי דפילו דקרא לשון פיוס הוא, והכי קאמר: אם יטא אש לאש ופלגו לחירו, ורעהו, האליהו ימחול לו. ואם לה' יחטא איש מי יתפלל בערו? אם לא שזעזעו מעצמו, כן היה עלי הכהן מוכיח את בני ישראל מנועם. בני אם ערבת לרעך תקעת לך כפוך — בשביל זה, ובערנו נמומן. או אם נוקטת בלתי פין שחקטו בדברים — עשה זאת והלל, כי זאת נכף רעך על עסקי ממון. לך החרם — יד ופדוה לו. ועל מוקש אמרי פין, אם הקטנתו — רעה רעך, הרבה רעיש לבקש הימנו מחילה. רעך תתלה דקרא מלה חביב, לפי שהוא לשון רצון. בשלש שורות — שלש פעמים יפייסוהו בשלש אגפים בכל פעם, שנאמר "ישור" — לשון שורה ואין שורה פחותה משלשה בני אדם.

"אם יחטא איש לאיש ופלגו אלהים" (שמואל א, כה), משמע שעל ידי שהוא מתפלל לה' ומפייסו, יש לו כפרה! ענה לו: מאן נתייז, מה הפירוש "אלהים" שאמר הכותב — הכוונה לדיינא [דיין] ואין הכוונה לקדוש ברוך הוא, ו"פלגו" שנאמר, אינו מלשון תפילה אלא משמעות דין לו. אמר לו: אי הכי, אימא סיפא [אומר את סוף הפסוק] "ואם לה' יחטא איש מי יתפלל לו?" (שם), משמע שתחילת הפסוק מדברת בחטאים שבין אדם לאדם; ענה לו: הכי קאמר [נך אחר]: "אם יחטא איש לאיש ופלגו אלהים" ויבוא לפני בית הדין ויעשה כמצווה עליו — ימחול לו, ו"פלגו" שאמר הכותב אכן לשון פיוס הוא. "ואם לה' יחטא איש" מי יתפלל בערו? — תשובה ומעשים טובים. אמר ר' יצחק: כל המקניט (מרגיז) את הכיור, אפילו בדברים בלבד — צריך לפייסו, שנאמר: "בני אם ערבת לרעך תקעת לור ככף נוקשת באמרי פין עשה זאת אפוא בני והנצל פי באת בכף רעך לך החרם ורהב רעך" (משלי ו, א-ג) וכך יש להבין: אם ממון יש בידך שאתה חייב לו — החרם (פתח) לו פסת (כף) וכן וכן לו הממון שאתה חייב לו, ואם לאו שבדברים חטאת לו — הרבה עליו ריעים כלומר, שלח אנשים רבים כשליחין לבקש ממנו סליחה. אמר רב חסדא: וצריך לפייסו את מי שהעליב בשלש שורות של שלשה בני אדם, שנאמר: "ישור על אנשים ויאמר חטאתי וישור העויתי ולא שוה לי" (איוב ג, כז). ומפרש את המילה "ישור" שהיא מלשון שורה, וכיון שהפסוק חוזר על הזכרת החטא שלוש פעמים (חטאתי, העויתי, לא שוה לי), הרי זה בא לרמוז עשייה שלוש שורות שבפניהם יבקש סליחה. אמר ר' יוסי בר חנינא: כל המבקש מטו (סליחה) מחבירו אל יבקש ממנו יותר משלש פעמים שנאמר: "אנא שא נא פשע אחיך וחטאתך כי רעה גמולך ועתה שא נא" (בראשית ג, יז), והזכרה לשון בקשה שלוש פעמים (אנא, נא, נא), לומר שיותר מכך אינו צריך לבקש, ובכך צריך הנעלב להתפייס ולמחול לו. ואם מת הנעלב קודם שיכול היה לפייסו — מבאי עשרה בני אדם ומעמידן על קברו של הנעלב, ואומר בפניהם: "חטאתי לה' אלהי ישראל ולפלגו שחבלתי בו". מסופר: ר' ירמיה

מסורת הש"ס
יא. ירושלמי יומא פ"ח ח"ז, שם ב"ק פ"ח ח"ז. פסיור פ"ח (בשינויים). ילקיש משלי תתקל"ח. יב. בימי קטור, ב"ב קע"ב. יג. יומא פ"ב. יד. ראה שבת קנ"א. מו"ק ט"ב, ע"ז ט"א.

גרוסות
יתפלל בערו בכתיי ובמקורות: יתפלל לו. אפילו בדברים בכתיי: בדברים. ממון יש בידך בכתיי: ממון יש לו בידך. שמע ר' אבא ונפיק לאפיה — למיפק אדעתך בכתיי: עייני: שבקיה ואלו שמע ר' אבא אמר השתא ודאי אנא מחייבנא למיפק לך אדעתך. ואלו קס — וחזייה בכתיי: אול קרא אדשא.

היה ליה מילתא (היה לו דבר) לר' אבא — בהדיה [עליו], שר' אבא הקפיד על שפגע בו ר' ירמיה, אול איתבי אדשא [הלדו ר' ירמיה ישב על נפותו ביתן] של ר' אבא, כדי לבקש ממנו מחילה. בהדי דשריאת אמתיה מיא מטא זרויפי דמיא ארישא [כששפכה שפוחתו של ר' אבא את המים, השופכין, מן הבית הגיעו קילוחי המים על ראשו] של ר' ירמיה שהיה שם. אמר על עצמו: "עשאוני כאשפה" ששופכים עלי את המים המלוכלכים. קרא אנפשיה [וקרא על עצמו] את הפסוק: "מאשפת ידים אביון" (תהילים קיג, ז). שמע ר' אבא מה אירע ונפיק לאפיה [ויצא לקראתו] ואמר ליה [לן]: השתא צריכנא למיפק אדעתך [נכשיו צריך אני לצאת ולפייס אותך] על עלבון זה, שנאמר: "התרפס ורהב רעך" (משלי ו, ג). מסופר: ר' זירא כי הוה ליה מילתא בהדיה איניש [באשר היה לו דבר שהיה מקפיד על אדם] שהעליבו, הוה חליף ותני לקמיה וממציא ליה כי הכי דניתי וניפוק ליה מדעתיה [היה עובר ושונה לפניו וממציא את עצמו כדי שיוכל אותו אדם לבוא ולהוציא אותו, את הדבר הזה מלבן]. כלומר לפייסו. שדאן ר' זירא שהיה קל לאותו אדם לבקש ממנו סליחה כדי יוכל למחול לו. מסופר: רב הוה ליה מילתא בהדי הוא טבחה [היתה לו הקפדה על טבח אחר]. לא אתא לקמיה [בא הטבח לפניו] להתנצל. במעלי יומא דכפורי אמר איהו [בערב יום כפור אמר הווא], רב: איזיל אנא לפיוסי ליה [אלך אני לפייס אותך]. פגע ביה [פגש אותו] רב הונא תלמידו, אמר ליה [לן]: להיכא קא אויל מר [להיכן הולך אדוני], אמר ליה [לן]: הולך אני לפיוסי לפלגניא [לפייס את פלגוני]. אמר ר' הונא: אויל [הולך] אבא שהוא שמו הפרטי של רב, למיקטל נפשא [להרוג אדם], שודאי לא תהא אחריתו של אותו אדם טובה. אול וקם עילויה [הלך רב ובא אלין]. הוה יתיב וקא פלי רישא [היה אותו אדם יושב ומבקע ראשו] של בהמה, דלי עיניה וחזייה [הרים ההוא את עיניו וראה אותו] אמר ליה [לן]: אבא את [אתה]? זיל, לית לי מילתא בהדך [כן], אין לי דבר לדבר [אתך] ולא רצה כלל לדבר עמו. בהדי דקא פלי רישא [באותו זמן שהיה בראש את הראש] אישתמיט גרמא ומחזייה בקועיה וקטליה [נשמתו עצם מעצמות הראש הכתה אותו בצוארו והרגתו] וכך התקיימו דברי רב הונא. מסופר: רב הוה פסיק סידרא [היה מקריא את הפרשה] קמיה [לפני] רבי. כשהתחיל מושב בית המדרש לאחר שכבר פתח, עייל

עיונים

יותר משלש פעמים יתור שביקשנו שלוש פעמים, צריך אותה כבר למחול לנו, שאינו צריכים לבקש עדו (תהלים). שמע ר' אבא וכו' ונראה שדרש "התרפס" מלשון רפש, שכיון שנעשה בבלו ר' ירמיה כרשף, הריחו צורך לבקש ממנו מחילה (רש"י). הוה ליה מילתא בהדי טבחה וכו' ונראה כי היה זה דבר קטנה, ששניהם אמרו זה לזה דברים קטנים, ובדאי רובק היה לטבח לבקש מחילה, אבל רב חשש שמא פגע הוא בטבח יותר משנעלב ממנו ולכן הלך לפייסו (תהלים).

אורח ההלכה

הקניט חברו בדברים עבירות שבין אדם לחברו — אין יום הכיפורים מכפר, ואם הקניט את חברו בדברים — יפייסנו פעם ראשונה ושניה, ובכל פעם יקח עמו שלושה אנשים לפייסו בפניהם, ואם לא התפייס — אינו זקוק עוד לכך (אבל ראו שאינרם בגמרא בפנינו). עשה עשרה אנשים שפייסו ולא נתפייסו, רמא בשם מרדכי, ואם היה זה רבו — צריך ללכת אף יותר משלוש פעמים, עד שיתפייסו (הנעלב ראו שימחול, אלא אם כן עשה זאת לטובת מבקש המחילה, אבל על הוצאת שם רע — אינו צריך למחול. רמא בשם מרדכי וסמיא). (ש"ע א"ח תרו, א).

שפיע

יתור משלש פעמים יתור שביקשנו שלוש פעמים, צריך אותה כבר למחול לנו, שאינו צריכים לבקש עדו (תהלים). שמע ר' אבא וכו' ונראה שדרש "התרפס" מלשון רפש, שכיון שנעשה בבלו ר' ירמיה כרשף, הריחו צורך לבקש ממנו מחילה (רש"י). הוה ליה מילתא בהדי טבחה וכו' ונראה כי היה זה דבר קטנה, ששניהם אמרו זה לזה דברים קטנים, ובדאי רובק היה לטבח לבקש מחילה, אבל רב חשש שמא פגע הוא בטבח יותר משנעלב ממנו ולכן הלך לפייסו (תהלים).

ומעמידם על קברו, ואומר: "חטאתי לה' ולפלגו זה שחטאתי לו". (ש"ע שם ס"ב.)

ומעמידם על קברו, ואומר: "חטאתי לה' ולפלגו זה שחטאתי לו". (ש"ע שם ס"ב.)

ומעמידם על קברו, ואומר: "חטאתי לה' ולפלגו זה שחטאתי לו". (ש"ע שם ס"ב.)

ומעמידם על קברו, ואומר: "חטאתי לה' ולפלגו זה שחטאתי לו". (ש"ע שם ס"ב.)

ומעמידם על קברו, ואומר: "חטאתי לה' ולפלגו זה שחטאתי לו". (ש"ע שם ס"ב.)

ומעמידם על קברו, ואומר: "חטאתי לה' ולפלגו זה שחטאתי לו". (ש"ע שם ס"ב.)

ומעמידם על קברו, ואומר: "חטאתי לה' ולפלגו זה שחטאתי לו". (ש"ע שם ס"ב.)

ומעמידם על קברו, ואומר: "חטאתי לה' ולפלגו זה שחטאתי לו". (ש"ע שם ס"ב.)

ומעמידם על קברו, ואומר: "חטאתי לה' ולפלגו זה שחטאתי לו". (ש"ע שם ס"ב.)

ומעמידם על קברו, ואומר: "חטאתי לה' ולפלגו זה שחטאתי לו". (ש"ע שם ס"ב.)

מסורת הש"ס

- א. יומא פז.א.
- ב. יומא כג.א. ר"ה ז.א. מגילה כח.א.
- ג. ירושלמי יומא פ"ח ה"ז (בשנינו לישן). תוספתא יומא פ"ד יג-יד. ויקיר פ"ג ג (הענין).
- ד. ברכות ז.א.
- ה. תענית כז.א. ירושלמי ברכות פ"ד ה"א.

גדרות

דוקפוו בדיקלא בכתיי:
דוקפו ליה אדיקלא בבבל.
 לאחר שיאכל וישתה בכתיי: **לאחר שאכל ושתה.**
אבל אנתו חטאנו בכתיי:
אבל חטאנו.
 ואלו הן שלשה פרקים בכתיי ובמקורות אין מילים אלה.

אתא (נכנס ובא) ר' חייא דודו ורבו של רב – הדר לרישא (חזר רב לראש הפרשה) והתחיל שוב לקרוא. לאחר מכן עייל (נכנס) בר קפרא – הדר לרישא (חזר רב לתחילת הפרשה). משום כבודו של בר קפרא, שוב **אתא** (בא) ר' שמעון כרבי (בן רבי) הדר לרישא (חזר לתחילת הפרשה). אחר כך **אתא** (בא) ר' חנינא בר חמא לשם, אמר רב בלבו: **כולי האי נהדר וניזיל** (כל כך הרבה פעמים אחרון ואין?) לא הדר (חזר) והמשיך מן המקום שהיה בו. **איקפיד** (הקפיד) עליו ר' חנינא, על שהראה שהוא חשוב פחות מן האחרים. **אול** (הלך) רב לגביה (אליו) אל ר' חנינא תליסר מעלי **יומי דכפורי ולא איפייס** (שלוש עשרה שנים בערב יום הכיפורים לפייס ולא התפייס). ושוואלים: **והיכי עביד הכי** (וכיצד עשה רב כך?) **והאי אמר** (והרי אמר) ר' יוסי בר **חנינא: כל המבקש מטו מחבירו אל יבקש ממנו יותר משלש פעמים!** ומשיבים: רב שאני (שווה) שחסידי היה, והחמיר על עצמו לנהוג לפני משורת הדין. ושוואלים: ור' חנינא, היכי עביד הכי (איך עשה כך) שלא מחל לו אחר שביקש ממנו כל כך? **והאי אמר** (והרי אמר) רבא: כל המעביר על מדותיו ומחל על מה שפגע בו – מעבירין לו משמים על כל פשעיו! ומסבירים: אלא, כך היה הענין: ר' חנינא חלמא חזי ליה לרב דוקפוו **בדיקלא** (חלו ראה הוא על רב שותלים אותו על זקן) וגמירי (ולומדים אנו): **דכל דוקפוו בדיקלא רישא הוי** (שכל מי שחלמו עליו שתלו אותו בדקל נעשה ראש) הישיבה. **אמר: שמע מינה בעי למעבד רשותא** (למד מכאן, מכאן יוצא, שהוא צריך להיות מנהיג) ולא **איפייס** (התפייס). כי חשש מפני הכלל שאין מלכות אחת נוגעת בחבירתה וידע שלכשיכתר רב כמנהיג, יצטרך הוא לפנות את מקומו כמנהיג וימות, ולכן דחהו כי היכי **לדיזיל ולגמר אורייתא** (כדי שיוכרח רב ללכת וללמד תורה) **בבבל** ויתמנה שם להיות ראש החכמים ועל ידי כך יתקיים החלום שאכן יתמנה רב כמנהיג, אבל כיון שיהיה זה בבבל, אין לר' חנינא איפוא ממה לחשוש.

אתא ר' חייא – וגם הוא היה מן לפסוק עמו, וחזר נשעיל ראש הפרשה, רב שאני – מתמיך היה לעמנו. חלמא חזא ליה לרב – ראה תלוס על רב שתלואו דקל, והוא סימן נביאות ראש וגדולה. ור' חנינא ראש ישיבה היה, כדאמר רבי (כמוצות ק"ג), נשעת פטירתו: מנינא בר חמא שב נבאש. ובשלה חלוס זה על רב דלא למוט, לפי שאין מלכות נוגעת בחבירתה. חמיר: לחשיה מהכא, ויבזה נבבל מפני, ופס יזיה ראש, ולא נדמין למוט נשעילו. עם חשיבה – לאחר חכילה, משקיעל עליו יום הכיפורים. שמא תטרף דעתו – מחמת שכוות. דבר קלקלה – של חטא. ממעמקי הלב – מפלה היא. בתורתך כתוב – כי יום הזה יפטר רבון העולמים – "מי לא על דקדומי" וכו'.

עביד הכי? והאי אמר רבא: כל המעביר על מדותיו – מעבירין לו על כל פשעיו! – אלא, רבי חנינא חלמא חזי ליה לרב דוקפוו בדיקלא, וגמירי דכל דוקפוו בדיקלא רישא הוי. אמר: שמע מינה בעי למעבד רשותא. ולא איפייס, כי היכי דליזיל ולגמר אורייתא בבבל.

א תנו רבנן: מצות וידי ערב יום הכפורים עם השקה. אכל אמרו חכמים: יתודה קודם שיאכל וישתה, שמא תטרף דעתו בסעודה. ואף על פי שהיתודה קודם שאכל ושתה – מתודה לאחר שיאכל וישתה, שמא אירע דבר קלקלה בסעודה. ואף על פי שהיתודה ערבית – יתודה במוסף, במוסף – יתודה במנחה, במנחה – יתודה בנעילה. והיכן אומר? יחיד אחר תפלתו, ושליח צבור אומר באמצע. מאי אמר? – אמר רב: "אתה יודע רזי עולם". ושוואל אמר: "ממעמקי הלב". ולוי אמר: "ויבתורתך כתוב לאמר". רבי יוחנן אמר: "רבון העולמים". רבי יהודה אמר: "כי עונותינו רבו מלמנות וחסאתינו עצמו מספר". רב המנונא אמר: "אלהי, עד שלא נוצרתי איני כדאי עכשיו שנוצרתי כאילו לא נוצרתי עבר אני בחיי קל וחומר במיתתי הרי אני לפניך ככלי מלא בושה וכלימה יהי רצון מלפניך שלא אקטא ומה ששקטאתי מרוק ברחמיך אכל לא על ידי אסורין". והיינו וידיא דרבא כולה שתא. ורב המנונא זוטא ביומא דכפורי. אמר מר זוטרא: לא אמרן אלא דלא אמר "אכל אנהנו חטאנו". אכל אמר "אכל אנהנו חטאנו" – תו לא צריך. דאמר בר המדודי: הנה קאימנא קמיה דשמואל, והנה יתיב, וכי מטא שליחא דצבורא ואמר "אכל אנהנו חטאנו" קם מיקם. אמר, שמע מינה: עיקר וידי האי הוא.

ב תנן התם: בשלשה פרקים בשנה כהנים נושאים את פניהן ארבעה פעמים

א תנו רבנן (שנו חכמים) בתוספתא: עיקר מצות וידי היא בערב יום הכפורים עם חשכה. אבל אמרו חכמים: יתודה אדם גם בערב יום הכיפורים קודם שיאכל וישתה בסעודה המפסקת שמא תטרף (תתבלבל) דעתו בסעודה מפני רוב אכילה ושתיה ולא יוכל אחר כך להתודות. ואף על פי שהיתודה קודם שאכל ושתה – חזר ומתודה לאחר שיאכל וישתה, שמא אירע דבר קלקלה (חטא) בסעודה עצמה. ואף על פי שהיתודה ערבית בכלל יום הכיפורים – יחזור ויתודה שחרית. התודה בשחרית – יחזור ויתודה במוסף, התודה במוסף – יתודה אף במנחה, במנחה – יוסף ויתודה בנעילה. והיכן אומר? יחיד אומר אחר תפלתו (תפילת שמונה עשרה), ושליח צבור אומר לידיו באמצע התפילה. ושוואלים: מאי אמר (מה הוא אומר), מהו נוסח הידי? אמר רב אומרם את התפילה המתחילה במילים: "אתה יודע רזי עולם", כנוסח שאנו נוהגים. ושוואל אמר: תפילה המתחילה במילים: "מעמקי הלב". ולוי אמר: מתחילים: "ממעמקי הלב". ר' יהודה אמר: אומרם: "כי עונותינו רבו מלמנות וחסאתינו של יום הכיפורים, כאמור בתורה. ר' יוחנן אמר: מתחילים: "רבון העולמים". ר' יהודה אמר: אומרם: "כי עונותינו רבו מלמנות וחסאתינו עצמו מספר". רב המנונא אמר: כך הוא נוסח הידי: אלהי, עד שלא נוצרתי איני כדאי, כלומר: איני ראוי לכל דבר, עכשיו שנוצרתי – כאילו לא נוצרתי, גם עתה עבר אני בחיי – קל וחומר במיתתי. הרי אני לפניך ככלי מלא בושה וכלמה, יהי רצון מלפניך שלא אחטא לעתיד ומה שחטאתי מרוק (תקן ונקח) ברחמיך, אבל לא על ידי אסורין, ומעירים: והיינו וידיא (וחונו נוסח הידי) שהיה רבא מתודה כולה שתא (בכל ימות שנה). וזה היה גם נוסח הידי של רב המנונא זוטא (הקטן) ביומא דכפורי (ביום הכיפורים). אמר מר זוטרא: לא אמרן (אמרנו) שצריך לומר ככל הנוסחאות הללו, אלא כשלא אמר את המילים: "אבל אנהנו חטאנו", אבל אם אמר מילים אלה: "אבל אנהנו חטאנו" תו (שוב) לא צריך הוא ליותר מכן, כי זה עיקר הידי. שאמר בר המדודי: הנה קאימנא קמיה (היינו עומד לפני) שמואל והוה יתיב (והיה אז שמואל יושב) וכי מטא שליחא דצבורא (וכאשר הגיע השליח צבור) ואמר את, המילים "אבל אנהנו חטאנו" קם מיקם (עמד אז), ואמר; שמע מינה (למד מכאן) כי עיקר ידיו האי (זה) הוא, שמילים אלה הן עיקרו של הידי, ומשום כך עמד כדי להרגיש את חשיבותו.

ב תנן התם (שנינו שם) במסכת תענית: בשלשה פרקים (פעמים, זמנים) בשנה כהנים נושאים את פניהן ארבעה פעמים

עיונים

רב שאני וגרסת רבים מן הראשונים היתה: "רבו שאני". כי ר' חנינא היה כרבו של רב, ומי שחטא כנגד רבו צריך להוסיף ולבקש ממנו מחילה, עד שימחול לו. וראה ב"ארחי הלבנה".

תורה דעתו הרמב"ם מפרש (לפי גרסה שהיתה לפניו). כי החשש הוא שמא ייחנק אדם בסעודה וכיוצא באלה, ולא יסיפק להתודות. אכן, בכמה מקומות הוסיפו מעין ידיו נוסף (בקשות בדרך פירוט, "תפלה זכה"), ועוד, שאומרם אחרי הסעודה המפסקת (ראה תה"כ).

תפילת נעילה בתלמוד הירושלמי נחלקו במנהג של תפילה זו אם היא בזמן נעילת שיערי ההיכל לאחר גמר עבודת היום בקדוש, או בזמן נעילת שיערי שמים – כלומר: עם שקיעת השמש, ומכל מקום מוכן משום כך גם מה מקור שמה של תפילה זו. וידו יחיד וצבור יש המפרש טעם שיעור זה, כי היחיד צריך להתודות אחרי תפילתו

שמו לא התפלל בכונה, וצריך להתודות אף על חטא זה של תפילה בלא כונה, ואילו צבור דואגים כי כל הציבור יצא ידי חובתו על ידי הקשבה לדברי שליח הציבור, ואם יבא הידיד אחר התפילה שמא לא ישמו לב כראוי לדברים (ותהיב).

אורח ההלכה

וידי עם חשכה צריך להתודות במנחה של ערב יום הכיפורים קודם סעודה המפסקת. וכן היחיד אומר וידי זה לאחר תפילתו, אבל אין שליח הציבור אומר. (שריע א"ח תרי, א ובהנהגה).

וידי בעמידה צריך להתודות מעומד, ואפילו כששומע וידי משליח צבור יעמוד (יחזור ויתודה עם שליח צבור. רמ"א בשם ה"ר). (שריע שם סעוף ג).

בתענית – על גשמים ובמעמדות – ארבעה ימים כל שנת שאנשי משמר ישראל מתכנסין צעדין ומתענין, וקורין נמעשה גרשית. כלאמרין נמסקת תענית (כ"ג), והתם מקשיבין: ותענית ומעמדות מי אית נהו מוסף? ומתענין הכי קאמר: כהניס עובדין את כפיין כל זמן שמתפללין, ואפילו נמנחה לפי ששגשג פיקוס הללו תעניתו, ואלן שכרות נמנחה. אלל שאר ימות השנה – אין נשיאות כפיס נמנחה, ויש מהן ארבע פעמים יום. צלותא יתירא – מתפלל שבע כשאר התפלות ושמואל אמר מה אנו ומה חיננו – חלומי, ואינו מתפלל אור יום הכפורים – ליל יום הכפורים. ורוחם בירודי – גרס נוספתא אינו חותם "מקדש ישראל" אלל "האלל הסולמן". ותכמים אומרים: כל מקום שזוקק לשבע, חף נשאר התפלות אלל רצה לתמוס צדיק – חוטא, כן שמעתי. אלל כל גרס לה נוספתא הכי, אלל: ותכמים אומרים מתפלל שבע, ואלל רצה לתמוס צדיק – חוטא. ואשילה קיימי. קמי מיהא נעילה מתפלל שבע ומתודה, תיובתא דשמואל תיובתא. נחיה קמיה דרבא – נעילה. ולשון נעילה פליגי אמוראי נצרכות ירושלמי, חד אמר: נעילת שבעי שמי, וחד אמר: נעילת שבעי עורה. וכיון דצלי – שמעתי, מו לא לריק. והא אמר רב – נמסקת צרכות תפלת ערבית רשות, ומאי פוטרת דקאמר? לדברי האומר חובה קאמר – דזו פוטרתה. מיתבי וכו' – קמי נעילה וקמי ערביה. שבע מעין שמונה עשרה – שלל לאשנות ושלא לאשנות כמקין, ואומר "החינו" נאמתי, שיש מה מעין שלל עשרה נכרות. והיא תפלה קניה שחוקו לעוברי דרכים. ולמלא יום הכפורים המירו לליל זה, מפני הטוה.

תוספות

האמר רב תפלת ערבית רשות – תימה: לרב דאמר תפלת

ערבית רשות, האמר פרק "תפלת השחר" (ברכות כ"א): טעה ולא התפלל ערבית – מתפלל שחרית שנים, ואמר נמי התם בסוף פרק "תפלת השחר" (שם ל"ב). טעה ולא הזכיר של ראש חודש בלילה – אין מחזירין אותו, לפי שאין מקדישין את החודש בלילה. הא לאו הכי – מחזירין. ואמאי: תיסק ליה דתפלת ערבית רשות! ואומר רבינו יצחק: נתי דרשות היא – אין לבטלה בחנם, אם לא מפני שום מצוה עוברת, או שרא המיינה, דפרק קמא דשבת (ט"ז), דלא מטרחינן ליה. וכן עלה על מטרות דירושלמי, דאין מטרחינן אותו שירד. תדע, כיון דיעקב אבינו תיקנה – לא תיקנה לבטלה. ועוד: כיון דכנגד אברים ופדרים היא, שמעלן ומקטירן כל הלילה, נתי דלא מעביי כפרה – מכל מקום מצוה להקטיר, תפלת ערבית נמי מצוה. ותימה: מאי פריך הכא והאמר רב תפלת ערבית רשות, והאמרין דבחנם אין לבטלה: ויש לומר: דאין זה בחנם, דבליל יום הכפורים מצוה לטרוח ולהכין צורכי סעודה, דהוי כעין יום טוב. כדאמרין במדרש: דבמוצאי יום הכפורים בת קול יוצאת ואומרת "לך אכול בשמחה לחמך". וכמו שפירשנו, שאין לבטלה בחנם אפילו למאן דאמר תפלת ערבית רשות, הכי משמע בירושלמי ד"תפלת השחר" דלמאן דאמר תפלת ערבית חובה – אין תפלת נעילה פוטרתה, ולמאן דאמר רשות – תפלת נעילה פוטרתה. משמע: אבל בחנם – אין לבטלה, ואף על פי שחולק על התלמוד שלנו בזה, דבגמרא דידן משמע דרב לדברי האומר חובה קאמר, אבל למאן דאמר רשות לא בעיא תפלה לפוטרה – נביא פירש, גבי אין מקדישין את החודש בלילה, אף על גב דתפלת ערבית רשות כיון דשווייה עליה חובה – שפיר דמי. ולהכי צריך להחזיק טעמא דאין מקדישין החודש בלילה. ואין נראה לרבינו יצחק, דהאמר בפרק קמא דשבת (ט"ז), דלמאן דאמר תפלת ערבית רשות, מכי שרא המיינה לא מטרחינן ליה. הא אי לא שרא המיינה – מטרחינן ליה, אף על פי שלא התפלל כלל. וכי תימא: כיון שהתפלל בשאר לילות שוא עליה חובה – אם כן אמאי איצטרך לשנויי הכא דרב לדברי האומר חובה קאמר? לימא דאפילו לדידיה, דסבירא ליה רשות, כיון דשוא עליה חובה בשאר לילות – חובה היא עליוהי, ובעיא תפלה למיפטרין, על כן נראה כדפרישית.

ביום: בשחרית, במוסף, במנחה, ובנעילת שערין. ואלו הן שלשה פרקים: בתענית שחרית הציבור הגדולות שמתענים על מניית גשמים, שמתפללים בהן נעילה, ובמעמדות, כאשר היו הישראלים בני המעמד המקביל לכל משמר כהנים, באים לקרוא במעשה בראשית (תענית כ"א), והיו מתפללים אז יחד, וביום הכפורים. ושואלים: מאי (מה היא) נעילת שערין זו? רב אמר: צלותא יתירא (תפילה נוספת), כלומר: שמתפללים עוד תפילת שמונה עשרה נוספת ושמואל אמר: אין זו תפילה שלימה, אלא רק וידוי המתחיל במילים: "מה אנו מה חיננו". מיתבי (מקשים על כך) מבריייתא, ששנינו: אלא רק וידוי הכפורים מתפלל שבע ברכות בתפילת שמונה עשרה, ומתודה. וכן במוסף מתפלל שבע ומתודה, וכן במנחה מתפלל שבע ומתודה, ובנעילה מתפלל שבע ומתודה! הרי זה כפידוש כרב, שנעילה היא תפילה נוספת! ועוד: הרי שיטה זו תנאי (שיטת תנאים) היא, שלדעת הכל, נעילה היא ודאי תפילה נוספת, אלא שנחלקו תנאים בחובות הוידוי בתפילת נעילה, דתניא (שכן שנינו בבריייתא): יום הכפורים עם חשיכה סמוך לטוף היום מתפלל שבע וידוי ומתודה, וחיות בירודי. אלו דברי ר' מאיר. והכמים אומרים: מתפלל שבע, ואמר רצה לחתום בירודי – חותם. ואומרים: אם כן הרי זו תיובתא (קושיה חמורה) על דברי שמואל, שלדעת הכל תפילה שלימה היא! ומסכים: אכן תיובתא (קושיה היא) ונדרתו דבריו. מסופר: עולא בר רב נחיה קמיה ירודי לפני התיבה לתפילת נעילה לפני רבא שהיה שם בבית הכנסת. פתח את התפילה ב"אמה בחרתנו" וסיים ב"מה אנו מה חיננו" ושכחיה (נשיבחו) רבא. רב הונא בריה (בנן) של רב נתן אמר: ויחיד אומרה אחר תפלתו. כלומר: את דברי הוידוי שבתפילה אומר היחיד לאחר תפילתו ולא בתוך התפילה כשליח הציבור.

אמר רב: תפלת נעילה פוטרת את של ערבית כיון שהתפלל לאחר מנחה תפילה נוספת משחשיכה – הרי זו כתפילת ערבית. ומעירים: רב לטעמיה (לשנתנו). לשיטתו שאמר: צלותא יתירא (תפילה) יתירא היא – ליה (וכיון שכבר התפלל אותה) – תו (שוב) לא צריך הוא להתפלל ערבית. ותרומם: ומי (והאם) אמר רב הכי [כך]? והרי אמר רב: הלכה כדברי האומר תפלת ערבית רשות, ואם רשות היא שיקרה, מה לן "פוטרת" שאמר רב? הרי פטור ממנה גם אם לא התפלל נעילה! ומשיבים: לדברי האומר חובה קאמר [אמר]. שאף לדברי האומר שבתפילת ערבית חובה, אם התפלל נעילה – יצא ידי ערבית. מיתבי (מקשים על כך) ממה ששנינו: אור יום הכפורים מתפלל שבע ברכות ומתודה, וכן בשחרית מתפלל שבע ומתודה, וכן במוסף מתפלל שבע ומתודה, וכן בנעילה מתפלל שבע ומתודה, ערבית מתפלל שבע ברכות מעין שמונה עשרה. כלומר: שלוש ברכות ראשונות ושלוש אחרונות וברכה אמצעית שכולל בה בקיצור מעין שאר ברכות של חול. ר' חנינא בן גמליאל, משום אבותיו אומר: מתפלל שמונה עשרה ברכות שלימות כרגיל, אחר תפלתו.

הוידוי שבתפילה אומר היחיד לאחר תפילתו ולא בתוך התפילה כשליח הציבור. תימה: לרב דאמר תפלת ערבית רשות, האמר פרק "תפלת השחר" (ברכות כ"א): טעה ולא התפלל ערבית – מתפלל שחרית שנים, ואמר נמי התם בסוף פרק "תפלת השחר" (שם ל"ב). טעה ולא הזכיר של ראש חודש בלילה – אין מחזירין אותו, לפי שאין מקדישין את החודש בלילה. הא לאו הכי – מחזירין. ואמאי: תיסק ליה דתפלת ערבית רשות! ואומר רבינו יצחק: נתי דרשות היא – אין לבטלה בחנם, אם לא מפני שום מצוה עוברת, או שרא המיינה, דפרק קמא דשבת (ט"ז), דלא מטרחינן ליה. וכן עלה על מטרות דירושלמי, דאין מטרחינן אותו שירד. תדע, כיון דיעקב אבינו תיקנה – לא תיקנה לבטלה. ועוד: כיון דכנגד אברים ופדרים היא, שמעלן ומקטירן כל הלילה, נתי דלא מעביי כפרה – מכל מקום מצוה להקטיר, תפלת ערבית נמי מצוה. ותימה: מאי פריך הכא והאמר רב תפלת ערבית רשות, והאמרין דבחנם אין לבטלה: ויש לומר: דאין זה בחנם, דבליל יום הכפורים מצוה לטרוח ולהכין צורכי סעודה, דהוי כעין יום טוב. כדאמרין במדרש: דבמוצאי יום הכפורים בת קול יוצאת ואומרת "לך אכול בשמחה לחמך". וכמו שפירשנו, שאין לבטלה בחנם אפילו למאן דאמר תפלת ערבית רשות, הכי משמע בירושלמי ד"תפלת השחר" דלמאן דאמר תפלת ערבית חובה – אין תפלת נעילה פוטרתה, ולמאן דאמר רשות – תפלת נעילה פוטרתה. משמע: אבל בחנם – אין לבטלה, ואף על פי שחולק על התלמוד שלנו בזה, דבגמרא דידן משמע דרב לדברי האומר חובה קאמר, אבל למאן דאמר רשות לא בעיא תפלה לפוטרה – נביא פירש, גבי אין מקדישין את החודש בלילה, אף על גב דתפלת ערבית רשות כיון דשווייה עליה חובה – שפיר דמי. ולהכי צריך להחזיק טעמא דאין מקדישין החודש בלילה. ואין נראה לרבינו יצחק, דהאמר בפרק קמא דשבת (ט"ז), דלמאן דאמר תפלת ערבית רשות, מכי שרא המיינה לא מטרחינן ליה. הא אי לא שרא המיינה – מטרחינן ליה, אף על פי שלא התפלל כלל. וכי תימא: כיון שהתפלל בשאר לילות שוא עליה חובה – אם כן אמאי איצטרך לשנויי הכא דרב לדברי האומר חובה קאמר? לימא דאפילו לדידיה, דסבירא ליה רשות, כיון דשוא עליה חובה בשאר לילות – חובה היא עליוהי, ובעיא תפלה למיפטרין, על כן נראה כדפרישית.

מתפלל שבע מעין שמונה עשרה ברכות – פירש רבינו שמואל בן מאיר טעמא משום דכיון דאכתי הוא בתענית – חשוב כיום הכפורים, להכי מתפלל שבע ולפי שכבר פנה היום וחול הוי – להכי מתפלל מעין שמונה עשרה.

מסורת הש"ס
 1. ירושלמי ברכות פ"ד ח"א.
 2. ברכות ד"ב, כ"ב, שבת ט"ב, ירושלמי ברכות פ"ד ח"א.
 3. פסחים ג"ב, ת"ד, נ"ב.

גרסות
 תנאי היא דתניא המהרש"א והבי"ח מחקו מילים אלה.
 מתפלל שבע ואם רצה לחתום בכת"י: אין זקוק לשבע, אם בא לחתום.
 תיובתא דשמואל תיובתא מילים אלה אינן בכת"י ועוד. והאמר רב הלכה כדברי האומר בכת"י ובמקורות: והאמר רב. משום אבותיו בכת"י: אומר משום אביו.

אורה ההלכה
 נשיאת כפים ביום הכפורים – נהגים בארץ ישראל שהכהנים נושאים כפיהם ביום הכפורים בתפילת שחרית במוסף ובנעילה (ומפני זה מתפללים נעילה מבעד יום כדי שיוכלו לשאת כפיהם). ונהגו שאין נושאים כפיהם במנחה (ובחוץ לארץ אין נושאים כפיהם בנעילה, רמ"א). (שו"ע שם תרכ"ד).
 נעילה לערבית – לאחר יום הכפורים מתפללים ערבית, ואומרים הבדלה בברכת חנוך הדעת (ואין נעילה פוטרת ערבית, שלא כשיטת רב טור). (שו"ע שם תרכ"ד).
 ערבית רשות – לדעת הרמב"ם קיבלו עליהם כל ישראל תפילת ערבית בחובה. אבל מעיקר הדין אינה כשאר תפילות שכן חובה גמורה. (רמב"ם ס' אהבה ה"ל תפילה פ"א ה"ז).